

През последните няколко години се занимавам все по-усилено с творчеството и живота на Й. С. Бах и неговите изпълнители, на което посвещавам и голяма част от научната си, преподавателска и изпълнителска дейност. Не на последно място, и по линия на преподавателската ми активност в Нов български университет в София, където работя от 2010 г.

В часовете ми по различни дисциплини, в откритите ми лекции и концерти в НБУ и извън него, в срещите ми с публика, студенти, докторанти и колеги от университети, академии и музикални училища в София и страната, получих множество въпроси, на които смятам за най-коректно да отговоря с този текст, качен в Интернет (най-достъпната медия), в Научния електронен архив на НБУ.

Я. Конов

За Йохан Себастиан Бах, инвенциите, преподаването ми в НБУ

Проф. Явор Конов, д-р, д.н.,
преподавател в департамент „Музика” на НБУ

Когато попитали прочутия биолог Луис Томас (Lewis Thomas, 1913-1993) какво послание би отправил с „Войаджър” (Voyager, 1977) към евентуалните други цивилизации в космоса, той отговорил: „Бих им изпратил всички творби на Йохан Себастиан Бах.” След кратка пауза добавил: „Макар че това би било самохвално.”

Йохан Себастиан Бах (1685-1750) – най-велика, ненадмината архитектуроника!

Портрет на младия Й. С. Бах (?)

Година по-рано, в НБУ започнахме ознаменуването на 330-годишнината от рождението на гениалния Й. С. Бах (1685-1750). Със серия от мои мултимедийно поднесени лекции в Галерия „УниАрт” на НБУ, включващи текст, изображения, аудио и видеозаписи, както и мои концертни изпълнения – на рояла и на дигитално пиано. Лекции в стандарта „1:1” – лекцията не само „тече” като текст на екрана в „слайдове”, но и я изчитам дословно. За осигуряване на най-пълноценна възможност зрителите-слушатели да възприемат кой както намери за (по-добре) – гледайки, слушайки или комплексно. Цялостния текст – на екрана, защото убедено считам, че дисциплинираното слово е писменото слово. Затова – без съкращения. Но и с множество мои допълващи отклонения, най-често ex promptu.

И така всеки от присъстващите възприема както зрително, така и слухово – в свой си „паралел” на възприятията. В свое си предпочитание на възприемане, къде волно, къде неволно.

На 17-и май 2014, по време на „Европейска нощ на музеите и галериите”, бе първата ми „баховска” лекция-концерт в галерия „УниАрт”: „За преподаването в НБУ, за инвенциите на Й. С. Бах.” В 94 слайда представих оригинални данни как в преподаването ми в НБУ е застъпен детайлно житейският и творчески път на великия Бах, като особен акцент пада върху дидактическите му опуси. В частност, инвенциите му за клавир. Особено интересно за мен, надявам се и за публиката, мое хрумване бе до шестия слайд да чета текста от екрана „на живо” долу от бюрото до рояла, в долния етаж на галерията, след което да пусна... аудиозапис на мое собствено изчитане на цялата останала част от лекцията ми, като в същото време се качих на втория етаж на галерията, където на разположеното там дигитално пиано изпълних бавно, с идеята за умиротворение, 15-те инвенции на Бах, като вече ги поднесох на присъстващите и в качеството си на музикант изпълнител пред слушатели, ползвайки тембри на орган, хор, щрайх, техни комбинации... Интересен, надявам се, подход, като имам предвид, че тези гениални пиеси Бах съвсем не пише за... съвременните пиано и роял. („Съвременни” ни, доколкото, да припомним и това, в последните 150-160 години в конструкцията, изработването и звученето на тези инструменти няма радикални новости. Инструменти обаче несъществували по времето на Бах). В личния ми проект бе и предложението ми към присъстващите в галерията зрители и слушатели на лекцията и изпълненията ми на гениалната музика на Бах, ако желаят да продължат да следят лекцията, ако желаят да слушат само или предимно музиката, ако желаят – да разгледат експозицията на галерията.

В интерес на истината, нито един от присъстващите не стана да обхожда галерията. В пълно мълчание и, смятам, с интерес проследиха лекцията, слушайки музиката, която продължи и след края на лекцията. Как? Като изпълних някои от инвенциите не по веднъж, а по различни начини – не само като тембри на звучене, но и като интерпретационен

подход. Отгоре, от „високото“... Превръщайки галерията и в... „западна катедрала“. (В секуларизиран университетски план, разбира се.)

Идеята ми в този проект бе посетителят да попадне звуково и визуално в „среда“ на умиротворение, спокойствие, радост, съзерцание, релакс, общуване със себе си и/или с произведенията на изкуството... Да научава, да преживява, защо не и да релаксира...

Съвсем не на последно място, бавното темпо на изпълнение на инвенциите имше за цел да предпостави и СПОКОЙНАТА ПЪЛНОЦЕННА ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПРОСЛЕДЯВАНЕ НА ПОЛИФОНИЧНОСТТА в тези гениални пиеси, за съжаление у нас често подценявани, свързвани обичайно и с изучаването на облигатното (известно в средите и като „принудително“) пиано.

В лекцията си редставих детайлни данни за жанра „инвенция“ и историята на създаването на Баховите инвенции, двугласните, и тригласните синфонии. (Припомних, че 3-гласните си „инвенции“,

наречени „тригласни инвенции” от... биографа му Форкел, самият Бах нарича „синфонии”, в смисъл на съзвучавания за 3 гласа.)

Двугласните инвенции и тригласните си синфонии Бах написва в 1720-23 като упражнения към овладяване на клавирната fuga. Отпечатани са за първи път едва в 1801... Но дотогава са получили широко разпространение като ръкописи, което доказва честото им ползване като средство за обучение по техника, композиция, музика... С желанието учениците да овладеят техниката на чистото изпълнение, богатата инвенция, доброто развитие на формата. Със специален акцент върху култивирането на *cantabile* в изпълнението и усвояването на здрав вкус в композицията. В термина „инвенция”, познат ни още от риториката, се крие както идеята за „хрумване” в посока на технически модел за развиване на клавиризъм, така и на тематичен модел за осъществяване на богато протичане и изграждане на композиционната форма. Бах, който държал на поэтапното постепенно обучение в клавирна техника, е задавал „технически упражнения” от определен тип за овладяване и взаимосвързване на елементите и „етажите” на клавирната сръчност. Но тези „технически модели” е използвал и като композиционни. При това поверява на двете ръце РАВНОСТОЙНИ задачи! Например, чрез сложен превратен контрапункт – това, което се е свирило с дясната ръка, преминава в лявата, и обратно. Позволих си да подчертая убеденото ми виждане, че инвенциите на Й. С. Бах, които той пише, за да направи музикант – клавирист и композитор – първия си син (трето дете) Вилхелм Фридеман, са наистина гениални творби, които би трябвало да се изучават от пианиста всички до една. А не да се свирят само 2-3 от тях, каквато е обичайната практика, уви! Гениални пиеси, чрез които могат да се учат и експериментират и клавирна техника, и контрапунктичност, и композиционност, и пръстовки – особено чрез запознаване с различни издания, отразяващи времето и личните виждания, а и пристрастия на

различни най-големи клавиристи... Чрез инвенциите на Бах могат още да се учат и туше, и артикулация, и ритъм и темпо, протичане, и характер, и орнаментика, включително и чрез прослушване на редица изпълнения – от „наши дни”, но и от по-близки и по-далечни десетилетия, на клавихорд, клавесин, пиано, други инструменти... Подчертах и това, че в преподаването си в НБУ съм обхванал сериозно, чрез прекрасни образователни филми, представянето на историческите инструменти. И че в неразривна връзка представям и различни „исторически пръстовки” при клавирните инструменти (също много актуална и интересна в света тематика), запознаването с които разкрива, че тогавашните пръстовки в редица случаи предпоставят фразиране и музициране съвсем различно от по-късни и съвременни наши представи, включително и илюзии... В работата си върху – и с – инвенциите на Бах тръгнах от... факсимилета на манускрипти от епохата, в които, както и в оригиналния ръкопис на Бах (от 1723, днес съхраняван в Staatsbibliothek Berlin), има само петолиния, ключове и ноти. Изрично подчертах и това, че указанието на Бах за *cantabile* съвсем не трябва да ни отправя към... подвеждащата представа за пианистично легато и тип фразиране от епохата на Романтизма, например.

Инвенциите на Бах изучавах и щудирайки изцяло изданията на инвенциите на големите клавиристи като Friedrich C. Grienkerl, Carl Czerny, Franclin Peterson, T. M. Ennis и Ferruccio Busoni – издания, отразяващи епохата и личните предпочитания на редакторите си. Компаративно проучвайки ги – не само като „нотен състав”, но и като пръстовки, щрихи, указания за характер и начин на протичане. Прослушах многократно, също съпоставително, изпълненията им на клавихордисти, клавесинисти и пианисти като Ralph Kirkpatrick; Zuzana Ruzickova, Gustav Leonhardt, Kenneth Gilbert, Pieter Jan Belder; Else Geissmar, Amadeus Webersinke, Glenn Gould, Marcelle Meyer, Evgeni Koroliov, Andras Schiff,

Angela Hewitt, Till Fellner, Martin Stadtfeld... За запознаване с малко или повече различните подходи към интерпретация на тези пиеси, в зависимост от време, място, инструмент и изпълнител. За „вдъхване” на „аромата” и „произношението” на всяка от тези интерпретации...

И така, представих варианти на осмисляне и реализации в търсене както на „автентика”, така и на съвременно и индивидуално интерпретиране и звучене, въз основа на отчитане на непреодолимите разлики в исторически период, езикова и друга култура, манталитет, религиозност, „идентитет”, разбиране за и отношение към (и преживяване на) консонанса и дисонанса, линеарността... Все въпроси, заедно с много и не по-малко интересни други теми, застъпени в преподаването ми в НБУ по дисциплините „Стара Европа – култура и музика” и „Музика, култура, изкуство...” (истинско „магазинно преподаване”, застъпващо и свързващо, чрез едни или други исторически и културни „мостове”, най-различни епохи, автори, жанрове, стилове, практики, съдби...) Обучения, включващи и най-стойностни и майсторски филми (например на BBC), дело на най-големи съвременни музиканти, историци и културали (като Сър Дж. Е. Гардинър, Ч. Хазлуд, С. Р. Бийл, Ф. Грабски...), представящи западноевропейската култура през самооценката именно на нейни представители... Обучение, развиващо и англоезичните езикови и социо-културални познания на студентите.

На свой ред студентите, натрупващи познавателни ресурси и емоционални впечатления, участват в този взаимосвързан и взаимобогастващ процес с есета, споделяне на лични виждания, опит, планове, но и с презентации, изпълнения, солови и ансамблови... Споделих, че след като в час съм представял нотации на вокална акапелна полифония от 16-и век, просвирвайки я на дигитален клавиър с хорови тембри, студент ми представи домашна работа, състояща се в решени задачи в „строг стил” – но поднесени именно в семплирано звучене, а не

като нотация. Като прозвучаване. „Диктовка” за преподавателя... ☺ който да я провери именно чрез слуха си, а не във вида на нотиране решение „тип sudoku” (по метафората на същия студент, който доосветли: преподаване и обучение на принципа на словесните правила и теоретични изисквания „тук това може, тук това – не”, а защо и какво чуваш, остава съвсем друг въпрос).

Преподаването ми по полифония в НБУ също включва прекрасни филми, например за Джовани Луиджи да Палестрина и Томас Луис де Виктория, в които освен прозвучаването на тяхна музика, студентите научават и виждат къде са живели и работили гениалните творци, чуват и коментари на най-големи специалисти, от миналото и съвременността... А в „полифония втора част”, освен инвенциите на Бах, всички от които до една свиря и просвирвам в час и детайлно представям като конструкции, включително и чрез различни оцветявания, звуково и буквално цветово, в ксерокопия на нотациите им – нещо, което и студентите самостоятелно правят след това. Свиря и аналогично представям и редица прелюдии и фуги и от двата тома на „Добре темперирания клавир” на Бах. Щудираме и „Музикален дар”, „Изкуството на фугата”... И още – запознаваме се с полифонични конструкти у Бетовен, Брамс, Регер, Стравински, Хиндемит, Шостакович... С много и много коментари. Нещо, което обичам и което съм правил в именно обширно аотираните ми преводи на фундаменталния труд на Джозефо Царлино „Изкуството на контрапункта” (Венеция, 1558) и в монографията ми „За Изкуството на контрапункта”, третираща не само Царлино, но цялостно изкуството на полифоничността – техниката и същността на многогласните конструкти, от зараждането им до модерните времена. Коментари, каквито съм правил и правя и в постоянно обновяваното ми учебно помагало „За полифоничността – книга за студентите”. И в обширно аотираните ми преводи на трактатите на дьо Сен Ламбер (Луи Маршан?) „Принципите на клавесина” (Париж, 1702) и

„Нов трактат за акомпанимента на клавесин, на орган и на други инструменти” (Париж, 1707), на „Практически елементи на генералбаса” на В. А. Моцарт, на „Речника по музика” на Себастиан дьо Бросар...

На 20 май 2014, отново в прекрасната галерия „УниАрт” на НБУ от 18:00 ч. бе втората ни среща, посветена на Й. С. Бах. Вече в рамките на постоянния ми общоуниверситетски семинар “Музика и култура”, който вече има редица издания изнесени извън НБУ, в София и в страната.

Този път мултимедийната ми лекция бе представена в 87 слайда: „За Йохан Себастиан Бах, за Барока в различните земи и култури, за Лутер и лутеранството, за Джон Елиът Гардинър, за кантатата, за римокатолическия грегориански хорал, за протестантския хорал и за филма „КАНТАТНО ПОКЛОННИЧЕСТВО” (2001)”. В хода на повествованието изсвирих на рояла 3 хорала, хармонизирани от Й. С. Бах („Ein Feste Burg ist unser Gott” на Лутер, „Wachet auf, ruft uns die Stimme” и „Wie schön leuchtet der Morgenstern” от Филип Николай), както и „Wachet auf, ruft uns die Stimme”, във варианта Бах-Бузони. Разказах за Й. С. Бах, в своето време най-известен като виртуозен клавирист – на орган, клавесин, клавихорд, считан от мнозина тогава за... старомоден композитор. Й. С. Бах, съчетаващ гениално италианската и френска с немската традиции... Ненадминат майстор на полифонията, написал повече от 1000 творби в може би всички жанрове, без операта. Композитор от епохата на Барока, тръгнал от католическа Италия в отговор на Реформацията на Лутер: контрареформация. А Бах е изцяло в традициите на лутеранството. Изрично подчертавайки, че трябва да се пазим от „етикетите”, твърде удобни за употреба, но често подвеждащи. Представих диригента Сър Джон Елиът Гардинър и проекта му от 2000-та година „Кантатно поклонничество”, посветен на 250-годишнината от рождението на Й. С. Бах. Разказах основното за живота и творчеството на Бах, за това „що е кантата” (сакрална и светска), за историята на жанра от 17-и век до нашата

епоха, за историята и разпространението на Барока, за протестантизма, за музикално-религиозните практики в Европа от „грегорианския хорал“ насам... Разказах и за живота и делото на Лутер и други най-известни идеолози и дейци на протестантизма, упоменах редица известни композитори на сакрална музика, подчертах важността на изучаването – в това число и на клавира – на близо 400-те бахови хармонизации на повече от 220 протестантски хорала. Представих и автора на самия хорал, Филип Николай (1556-1608), просвирвайки и два други негови хорали, по които Бах пише кантати и органни творби. Подчертах традицията и приемствеността, изразени и в това, че по хорала на Ф. Николай „Събудете се, зове ни гласът“, две кантати пише Дитрих Букстехуде преди Бах, а след това Йохан Кристоф Фридрих Бах (от когото в предишна среща в „УниАрт“ изсвирих вариационния цикъл по известната в много култури и времена песен “до-до-сол-сол-ла-ла-сол...”, като че ли най-известна у нас чрез 12-те вариациите на В. А. Моцарт върху "Ah, Vous dirai-je, Maman" (265 / К. 300е, написани през 1781 или 1782 г.) пише кантата за четиригласен хор, а още по-късно Макс Регер в 1900 пише фантазия за орган по този хорал, както и съвременният ни австрийски композитор от немски произход Херберт Блендингер (род. 1949). И след цялата тази информация, изпълних на рояла хорала на Йохан Себастиан Бах „Wachet auf, ruft uns die Stimme“ (BWV 645, от едноименната му кантата BWV 140, 1731), отново в обработка за пиано на големия италиански пианист, композитор, диригент, писател, издател и педагог Феручо Бузони.

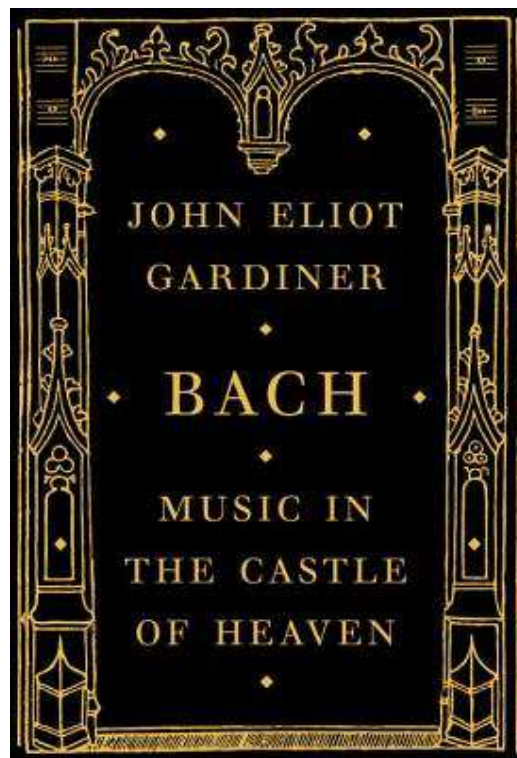
След това вече се върнах към филма „Кантатно поклонничество”. Разказах за проекта: Джон Е. Гардинър с неговия „Монтеверди хор” и „Английски барокови солисти” осъществява тази истинска одисея, като изпълняват всичките му сакрални кантати в 60 църкви по света – в Европа, във Великобритания и завършвайки в Ню Йорк, САЩ. Всяка кантата в деня на литургичния празник, за който е предназначена. Безпрецедентен проект! В най-различни времеви и обемно-акустически условия и при различна тонова височина, в зависимост от органа в съответната църква, с променливи изпълнителски състави. Започвайки с “Коледна оратория” от Коледа 1999 в Herderkirche във Ваймар. В равностойност: изпълнени са 198 кантати в 59 програми, поднесени в 67 концерта в 50 града на 30 страни с участвали 282 музиканти от 60 различни националности и вероизповедания/църкви... Над 40 записани концерта. (Звукозаписите са направени от „Deutsche Grammophon”, но повечето от тях са тиражирани в 28 албума от „Soli Deo Gloria”, фирма на Гардинър, основана за целта от него след преустановяване на тиражирането от DG.) Подчертах, че във филма, който предстоеше да видим, Джон Елиът Гардинър отстоява виждането си, че Й. С. Бах съвсем не е бил един такъв „иконически” помпозен образ, какъвто ни го представя например паметникът му пред

„Томаскирхе” в Лайпциг. Напротив – бил е много витален и емоционален човек, особено недисциплиниран и дори пакостлив като дете – и в частност до смъртта на родителите си, същевременно с много силно усещане за смъртта, след тяхната крайно преждевременна кончина, както и след кончината на много от децата му (от 20-те, само 10 достигат пълнолетие) и изобщо от постоянния си досег със смъртта, свързан с работата му в църквата, а и не само... Джон Елиът Гардинър към края на филма признава, че ако човек живее цяла година с творчеството на композитор като Й. С. Бах, т.е. с Й. С. Бах, поема душевността му чрез музиката му, бива повлиян от него до дълбините на съществуването си... и дори да не би могло да се промени като човек (защото ти си си този, който си), все пак се променя в начина, по който мисли, в разбирането за задълженията и отговорностите си, в начина, по който вярва и реагира, и от това става по-отговорен към хората и променя в крайна сметка приоритети на съществуването си.

„За живота и творчеството на Йохан Себастиан Бах (1685-1750). За Джон Елиът Гардинър (р. 1943) и филма му „J S BACH – A PASSIONATE LIFE” (BBC, 2013)”. Това бе третата ни среща в НБУ, посветена на предстоящата 330-годишнина от рождението на Бах. Отново в галерия „УниАрт” на НБУ, отново от 18 ч., на 06 юли 2014. Отново в рамките на постоянния ми семинар „Музика и култура”. Отново в мултимедийна лекция, след встъпително мое изпълнение на рояла на хорала „Ich ruf’ zu dir, Herr Jesu Christ” („Призовавам Те, Господи Исусе Христе”) на Йохан Себастиан Бах (BWV 639, от Das Orgelbuechlein, Част III, 1713-17) в обработка за пиано на Феручо Бузони (същият хорал, в органично прозвучаване, е прочутият „саундтрак” към филма „Соларис” на Андрей Тарковски, филм от 1972, по Станислав Лем, като за Тарковски основната тема на филма е въпросът за човешката съвест). В лекцията си представих подробно живота и творчеството на Й. С. Бах – „поетапно”, според градовете, в които Бах живее и работи. С акцент и върху „посмъртното”

отношение към Бах: когато Й. С. Бах умира, е погребан в градското гробище Йоханисфрийдхоф, но не му се полага надгробен камък – дотолкова незначителен бил социалният му статус... Едва в 1894 решават да бъде тържествено препогребан. Тогава разкопават 47 гроба, за да открият тленните му останки и ги пренесат (формално?) в Йоханискирхе. Църквата е разрушена от бомбардировките на Алианса в 1943, но саркофагът оцелява. След войната вече е пренесен в Томас кирхе, срещу олтара...

След това представих филма на Джон Елиът Гардинър от миналата година „Й. С. Бах – живот изпълнен с чувство”, както и книгата на Гардинър, публикувана в същата 2013 година „Bach: Music in the Castle of Heaven” („Бах – музика в Двореца на Небесата/Рая”).

Видяхме и началото на филма – прекрасен наистина!